

KRÍZA KOLEKTIVIZAČNÉHO PROCESU V PREŠOVSKOM KRAJI (1952 – 1953)¹

Lucia Šulejová

ŠULEJOVÁ, Lucia: The crisis of the collectivization process in Prešov county (1952 – 1953). *Historické štúdie*, 48, 2014, pp. 271 – 285.

This paper is focused on the crisis of the collectivization process in Prešov county during the years 1952 and 1953. It consists of two main parts. The first part describes the individual factors that invoked and activated the peasants to raise their opinions on the contemporary state of affairs in agriculture, and later to manifest their opposition and disapproval of collectivization. The second part covers the actual reactions of peasants to the violently enforced process of collectivization.

Peasants. Collectivization. Agricultural cooperative. Crisis. Prešov county.

Kolektivizácia poľnohospodárstva ako súčasť „socialistickej“ prestavby štátu a spoločnosti oficiálne odštartovala prijatím zákona č. 69/1949 Zb. o jednotných roľníckych družstvách (JRD). Tempo a spôsob uskutočňovania kolektivizácie ovplyvňovali tak vnútropolitické, ako aj zahraničnopolitické udalosti. Kým v prvých dvoch rokoch kolektivizácie (1949 – 1950) sa tento proces odohrával živelne, viac menej vlastným tempom, tak od roku 1951 sa mu dostalo zo „strany a vlády“ väčšej pozornosti. Súviselo to najmä s prijatou a presadzovanou líniou „zostreného triedneho boja“ proti bohatým roľníkom – kulakom a s presadzovaním nielen spoločnej rastlinnej, ale predovšetkým živočíšnej výroby.

V rámci prvej päťročnice (1949 – 1953) boli pre kolektivizáciu kritické roky 1952 a 1953, keď sa najvypuklejšie prejavili rozdiely medzi tým, čo od kolektivizácie očakávala Komunistická strana Československa (KSC) a čo roľníci. Na jednej strane stáli nespokojnosť KSC s tempom postupu kolektivizácie, ktorej výsledkom bol rastúci tlak na zakladanie nových jednotných roľníckych družstiev (JRD) vyššieho typu, prechod existujúcich JRD nižšieho typu na vyšší² a tlak na „zospoločenšenie“ živočíšnej výro-

¹ Časť textu bola prezentovaná na konferencii Rok 1953 v Československu, ktorá sa konala v Českých Budějoviciach 17. – 18. apríla 2013 pod názvom *Rozpad jednotných roľníckych družstiev (JRD) v Prešovskom kraji v roku 1953 ako prejav odporu roľníkov voči kolektivizácii* a bude uverejnená v zborníku z tejto konferencie.

² Počas kolektivizačného procesu sa vyprofilovali štyri typy JRD. V JRD I. typu roľníci pracovali na pôde spoločne pri zachovaní medzi a vlastníckych práv. Úroda si delili podľa výmery svojej pôdy a odmeny podľa odpracovaných hodín. V JRD II. typu došlo k sceleniu pozemkov, úroda sa ešte vždy rozdeľovala podľa výmery pôdy vnesenej roľníkom do JRD. JRD III. typu charakterizovala už okrem

by. Na druhej strane vstup roľníkov do JRD získaný pod nátlakom priamo ovplyvňoval ich pracovnú morálku, zlé hospodárske výsledky JRD, čo zasa aj „družstevníkov“ viedlo najprv k snahe vystúpiť z JRD a nakoniec vyústili v ich hromadný rozpad. Počas krízy kolektívizácie vo vymedzenom období rokov 1952 – 1953 možno rozlíšiť dve³ fázy. Prvá fáza sa skončila udelením amnestie na trestné prečiny v máji 1953. Druhá fáza pokračovala rozpadom JRD po menovej reforme v letných mesiacoch 1953 (najmä v auguste).

Proces kolektívizácie v roku 1952 ovplyvnilo niekoľko dôležitých politických opatrení. Prvým bola nová úprava zásobovania obyvateľstva potravinami platná od 1. januára 1952⁴, ktorá negatívne postihla predovšetkým robotníkov, malých roľníkov a členov JRD vyšších typov. Znevýhodnené boli najmä viacpočetné rodiny, keďže v novej úprave sa nezohľadňoval počet členov domácnosti.⁵ Nedostatok potravín v roľníckych rodinách spôsoboval nechuť plniť si z roka na rok rastúce výrobné a dodávkové povinnosti, najmä keď vykupovači roľníkom často siahali aj na samozásobiteľskú dávku. Roľníci tak sami mali nedostatok potravín, a navyše im často nezostávalo ani osivo na najbližšiu jar. Nesplnenie dodávok v ďalšom roku tak bolo viac než isté. Na túto úpravu nadväzovalo uznesenie strany a vlády na zlepšenie zásobovania obyvateľstva mäsom a mäsovými výrobkami zo dňa 4. a 5. februára 1952.

rastlinnej aj spoločná živočíšna výroba. Odmena za prácu závisela od počtu odpracovaných hodín a finančné ohodnotenie z vnesenej pôdy ju len dopĺňalo. V JRD IV. typu sa odmeňovanie roľníkov odvíjalo už len od počtu odpracovaných jednotiek. JRD I. a II. typu boli tzv. nižšieho typu a III. a IV. typu tzv. vyššieho typu, pričom hlavné rozdiely boli v odmeňovaní a stupni zospoločenšenia výrobných prostriedkov. Bližšie pozri: CAMBEL, Samuel. Päťdesiate roky na slovenskej dedine. Najťažšie roky kolektívizácie. Prešov : Universum 2005, s. 183 –185; PEŠEK, Jan. V poľnohospodárstve inou cestou. In HOLEC, Roman et al. 150 rokov slovenského družstevníctva : Víťazstvá a prehry. Bratislava : Družstevná únia SR 1995, s. 164.

³ Historik Vasil' Skrip vo svojej práci *O socialistickej prestavbe východoslovenskej dediny v rokoch 1949 – 1953* rozlišuje v procese rozpadu JRD tri fázy. Prvá sa začala v čase jarých poľnohospodárskych prác v roku 1953, druhá v čase letných prác v mesiacoch jún a júl 1953, charakterizovalo ju porušovanie HTÚP a roľníci si brali z JRD späť dobytok a krmivo. Tretia fáza sa začala v auguste a v Prešovskom kraji sa skončila v decembri 1953. In SKRIP, Vasil'. *O socialistickej prestavbe východoslovenskej dediny v rokoch 1949 - 1953*. Bratislava : SPN 1967, s. 58 – 59. Ja uprednostňujem rozdelenie na dve fázy, pričom za podstatný medzník považujem amnestiu z apríla 1953, v rámci ktorej došlo k čiastočnej korekcii prechmatov z obdobia masového zakladania JRD na jeseň 1952 v Prešovskom kraji. Druhá fáza bola podstatne ovplyvnená menovou reformou, ktorá ešte väčšmi obnažila nedostatky poľnohospodárskej politiky v Prešovskom kraji. Prejav prezidenta Antonína Zápotockého bol už len tou povestnou poslednou kvapkou, ktorá spustila hromadný rozpad JRD. Za symbolický koniec druhej fázy krízy kolektívizácie považujem vládne uznesenie z 15. septembra 1953, ktoré predznamenovalo trochu realistickejší prístup k poľnohospodárskej problematike.

⁴ Krajská komisia na skúmanie činnosti národných výborov v Prešove v prvých mesiacoch roku 1952 zaznamenala zvýšený počet sťažností zásobovacieho charakteru (z celkového počtu 609 podaní za obdobie od 1. 1. 1952 do 18. 7. 1952 sa zásobovania týkalo až 210, teda takmer 35 %). Štátny archív v Prešove (ďalej len ŠA Prešov), fond (ďalej len f.) KNV Prešov 1952 (ďalej len KNV P 1952), inventárne číslo (ďalej len i. č.) 15, Zápisnica 26. schôdzky Rady KNV v Prešove, konanej dňa 22. VII. 1952, s. 1 332.

⁵ ŽATKULIAK, Jozef. *V mene zákonov a proti občanom? (Trestnoprávna právomoc národných výborov na Slovensku v rokoch 1950 – 1957)*. Bratislava : SAP 1994, s. 56 – 57.

Ďalším opatrením bolo uznesenie strany a vlády o upevnení a rozvoji JRD z 3. júna 1952, podľa ktorého sa mali krajskí, okresní a miestni funkcionári strany a predstavitelia ľudovej správy (KNV, ONV a MNV) vo svojej práci orientovať na prednostné získavanie malých a stredných roľníkov do JRD. V tom im výrazne pomáhala už predtým vydané vládne nariadenie č. 78/1951 Zb. o prenesení trestnej právomoci na miestne národné výbory (MNV) a vyhláška ministerstva vnútra č. 335 z 5. novembra 1951, ktorá upravovala výkon trestnej právomoci MNV.⁶

Medzi najdôležitejšie vládne kroky, ktoré ovplyvňovali oblasť poľnohospodárstva, patrilo zavedenie nového výkupného systému v januári 1953, zrušenie lístkového systému na potravinové a priemyselné tovary a menová reforma v júni 1953. Uvedené opatrenia nepriaznivo ovplyvnili najmä hospodársky slabé JRD a dočasne zvýhodnili súkromne hospodáriacich roľníkov. Zrušením viazaného trhu družstevníci stratili výhody, ktoré získavali nízkymi cenami za tovary na poukazy.⁷ Uvedené opatrenia ovplyvnili postoje a reakcie roľníkov na kolektivizáciu a vyvolali krízu kolektivizačného procesu, ktorý sa ani dovtedy nerealizoval ideálne podľa predstáv KSČ. Kríza sa najvýpuklejšie prejavila v prevažne poľnohospodárskom Prešovskom kraji (až viac ako 72 % obyvateľstva živiaceho sa prácou v poľnohospodárstve), kde vyústila až do rozpadu prevažnej väčšiny JRD.

Prešovský kraj vznikol v rámci územnej reorganizácie podľa zákona č. 280/1948 Zb. o krajskom zriadení dňa 1. januára 1949. Svojou rozlohou 8 427,9 km² bol druhým najväčším na Slovensku. Členil sa na 15 okresov tvorených 757 obcami a mal 425 494 obyvateľov.⁸ Tretinu plochy zaberali lesy na severovýchode kraja (okresy Spišská Stará Ves, Stará Ľubovňa, Sabinov, Bardejov, Giraltovce, Svidník, Stropkov, Medzilaborce, Snina), ktoré určovali charakter poľnohospodárstva zameraný na chov oviec, hovädzieho dobytku a koní a v rastlinnej výrobe na pestovanie kŕmnych obilnín a zemiakov. Väčšina ornej pôdy sa nachádzala v okresoch Prešov, Vranov, Humenné, Sobrance, Michalovce a Veľké Kapušany. Pomer poľnohospodársky činného obyvateľstva k celkovému počtu v roku 1948 predstavoval 72,6 %, avšak v štyroch okresoch bol nad 80 % (Svidník – 90,4 %, Snina – 90,4 %, Spišská Stará Ves – 85,7 % a Sabinov – 83 %). Na porovnanie celoslovenský pomer v poľnohospodárstve pracujúceho obyvateľstva k celkovému počtu z roku 1946 bol 48,1 %.⁹

Reakciou na uznesenie o ďalšom rozvoji JRD bolo zasadnutie pléna Krajského výboru Komunistickej strany Slovenska (KV KSS) v Prešove 17. júna 1952, ktoré určilo za hlavnú úlohu čo najrýchlejšie uskutočniť kolektivizáciu, založiť čo najväčší počet JRD, získať čo najviac pôdy pre socialistický sektor a takto sa vyrovnáť v združstevňovaní iným krajom. V tomto období existovalo v Prešovskom kraji 402 JRD vrátane prípravných výborov, čo predstavovalo 20 503 družstevníkov a 10,63 % poľnohospo-

⁶ Tamže, s. 55 – 56.

⁷ CAMEL, *Päťdesiate roky na slovenskej dedine*, s. 296.

⁸ MICHNOVIČ, Imrich. Začiatky socialistického združstevňovania poľnohospodárstva v bývalom Prešovskom kraji (1948 – 1950). In *Nové obzory*, 1984, 26, s. 5.

⁹ Tamže, s. 6 – 7.

dárskej pôdy kraja.¹⁰ Krajský národný výbor (KNV) na uznesenie o ďalšom rozvoji JRD reagoval už na svojej 20. schôdzke Rady KNV 10. júna 1952, keď ho zahrnula do svojho pracovného plánu hlavne krajská osvetová komisia (KOK). Plnenie vládneho uznesenia o rozvoji JRD sa dialo súčasne s kampaňou na zabezpečenie dobrého priebehu jesenných prác – žatvy, mlatby a výkupu.¹¹

Hospodárske a organizačné upevňovanie jestvujúcich JRD, zabezpečovanie prechodu JRD na vyššie typy, zakladanie nových družstiev, rozšírenie členskej základne JRD získaním malých, a najmä stredných roľníkov a zrealizovanie hospodársko-technickej úpravy pôdy (HTÚP) sa malo dosiahnuť predovšetkým verejnými schôdzami a rozhovormi s roľníkmi a vydávaním bleskoviek. Verejné schôdze a rozhovory organizoval inštruktorský zbor, ktorý mal byť vybavený aktuálnymi miestnymi argumentmi, teda úspešnými a neúspešnými príkladmi v žatve, mlatbe a vo výkupu. Na agitačnú kampaň sa mali využiť aj učitelia a žiaci, ľudové umelecké súbory a pod. Prostredníctvom uverejňovania výsledkov o priebehu žatvy, mlatby a výkupu na tabuliach v obciach, JRD, strojových traktorových staniach, štátnych majetkoch a pod., výzdobou obchodov, železničných staníc v štýle žatvy, premietaním filmov so súvisiacou tematikou a ďalšími spôsobmi sa mala oboznámiť a na plnení vládnych uznesení zainteresovať široká verejnosť.¹² Prakticky teda išlo najmä o pomoc agitačnú a propagačnú a len vo veľmi obmedzenej miere o reálnu materiálnu či finančnú pomoc družstvám. Uvedené metódy miestni stranícki funkcionári a pracovníci ľudovej správy doplnili o využitie trestnej právomoci.

Akcia získavania malých a stredných roľníkov do družstiev v Prešovskom kraji sa naplno rozbehla začiatkom júla 1952. Začala sa aktivizáciou dedinských organizácií strany a MNV na rýchle združstevňovanie pomocou verejných schôdzok, na ktorých sa mali malí a strední roľníci oboznamovať s uznesením strany a vlády a propagovať výhody spoločného hospodárenia.¹³ V praxi však táto idealistická predstava často narážala na neschopnosť agitátorov zodpovedať otázky roľníkov, a tak sa verejné schôdze končili fiaskom a „presvedčanie“ roľníkov potom pokračovalo iným „osvedčeným“ spôsobom. Trestné komisie¹⁴ (TK) pri uplatňovaní svojej právomoci trestali roľníkov vysokými peňažnými pokutami (od 15 000 do 50 000 Kčs, ale aj vyššie). Ak roľník nebol schopný v krátkej lehote (od 1 do 24 hodín) pokutu zaplatiť, zhabali mu dobytok. A pritom TK ešte využívali § 67 (vylúčenie odkladného účinku odvolania)¹⁵, najmä ak

¹⁰ SKRIP, Vasil'. Kolektivizácia poľnohospodárstva v bývalom Prešovskom kraji v rokoch 1951 – 1953. In *Nové obzory*, 1984, 26, s. 37 – 38.

¹¹ ŠA Prešov, f. KNV P 1952, i. č. 14, Zápisnica 20. schôdzky Rady KNV v Prešove, konanej dňa 10. VI. 1952, s. 1 064.

¹² Tamže, s. 1 065–1 070.

¹³ KOZÁK, Jan. *Na ceste... (Ako sa združstevňoval Michalovský okres)*. Bratislava : Pravda 1963, s. 77.

¹⁴ Pri národných výboroch vznikali rôzne komisie, ktorých úlohou bolo aktivizovať spoločnosť v plnení uznesení strany a vlády. Trestné komisie pri národných výboroch sa zriaďovali na základe Trestného zákona správneho č. 88/1950 Zb. a Trestného poriadku správneho č. 89/1950 Zb. Bližšie pozri: HLA-VOVÁ, Viera. *Kulak – triedny nepriateľ. „Dedinský boháč“ v kontexte kolektivizácie na Slovensku (1949 – 1960)*. Bratislava : Veda 2010, s. 32 – 33.

¹⁵ Išlo o Trestný poriadok správny č. 89/1950 Zb.

išlo o následné zaradenie roľníka do táborov nútených prác.¹⁶ Navyše, TK sa často pri svojej práci zaobišli „bez trestných oznámení, bez získania aspoň najdôležitejších dát potrebných k prevedeniu trestného pokračovania a bez dokazovacích prostriedkov“¹⁷.

Výkon trestnej právomoci v súvislosti s agitačnou akciou na získanie roľníkov na vstup do JRD v Prešovskom kraji sa dial podľa zabehnutého vzorca. „Po neúspešnom náboře, na druhý alebo na tretí deň prišla do obce takzvaná trestná komisia, ktorá si predvolala už vopred vyhladených roľníkov na MNV a skúmala hospodárske výkazy o plnení dodávok a dodržiavani výrobných plánov. Trestanie sa prevádzalo vo večerých alebo v nočných hodinách.“ Pritom „na náborových schôdzach nezabudli funkcionári zdôrazniť, že kto nevstúpi do družstva, bude potrestaný pre neplnenie dodávok“¹⁸. Mnohí funkcionári „neplnenie výrobných plánov a dodávkových úloh neodhľadovali sústavne aj pred náborom do JRD, ale práve pri získavaní členov a často priamo hľadali nejaké poklesky roľníkov, len aby mali aký, taký dôvod potrestať roľníka, ktorý odmietol podpísať prihlášku, alebo sa hneď jasne nevyslovil pre vstup do družstva“¹⁹. Tento postup bol bežnou praxou najmä v okresoch Michalovce, Snina, Sobrance, Spišská Stará Ves, Vranov a Medzilaborce.

Napríklad, založeniu JRD v obci Porostov predchádzal útek celej obce pred agitačnou komisiou. Obyvatelia v tom videli „jedínú možnosť, ako sa vyhnúť presvedčovaniu“. Nakoniec sa podarilo vytvoriť JRD III. typu, do ktorého vstúpila asi polovica obce. Pri HTÚP museli asistovať príslušníci Zboru národnej bezpečnosti (ZNB).²⁰ Takto založené JRD zápasili najmä s nedostatkom pracovných síl a finančnými ťažkosťami. Išlo predovšetkým o družstvá menšinové, teda také, ktoré buď založila menšina obyvateľov dediny, alebo pôda vložená do JRD nepatrila jeho členom (čiže bola to pôda farská, americká, konfiškovaná a pod.), ako to bolo v JRD Jovsa, kde zo 118 roľníckych usadlostí do JRD vstúpilo 26 a členovia do neho vložili 27 ha. Členovia JRD sa do práce aktívne nezapájali a ich postoj k spoločnej práci v JRD bol hodnotený ako negatívny, čo vyplývalo aj z toho, že v družstve bol malý počet výkonných roľníkov.²¹

Bezproblémová situácia však nebola ani vo väčšinových JRD. Mnohí družstevníci v družstvách odmietali pracovať, keďže za svoju prácu nedostávali odmenu a často ani nevedeli, akú hodnotu má jedna odpracovaná pracovná jednotka, ako napríklad v JRD Vyšné Revištia, JRD Blatné Revištia, JRD Blatná Polianka či JRD Nižná Rybnica. V poslednom spomenutom JRD III. typu v Nižnej Rybnici sa družstevníci odmietali zapájať do práce preto, „že pracovali pri jesenných prácach a im nebolo vyplatené (za

¹⁶ Archív Ústavu pamäti národa (ďalej len A ÚPN), fond (ďalej len f.) A 6/2, inventárna jednotka (ďalej len i. j.) 30, Porušenie socialistickej zákonitosti pri zakladaní JRD v kraji Prešov v rokoch 1952 – 1953, s. 2 – 18.

¹⁷ ŠA Prešov, f. KNV P 1953, i. č. 24, Zápisnica 3. schôdzky Rady KNV v Prešove, konanej dňa 21. januára 1953, s. 131.

¹⁸ A ÚPN, f. A 6/2, i. j. 30, Porušenie socialistickej zákonitosti pri zakladaní JRD v kraji Prešov v rokoch 1952 – 1953, s. 7.

¹⁹ Tamže, s. 3.

²⁰ Tamže, s. 6.

²¹ A ÚPN, f. B 10/5-1, i. j. 1, Poľnohospodárstvo – akcia AUGUST – rozbor situácie 1952 – 1953. Priebeh prác a situácia na JRD III. typu v Jovse, okres Sobrance.

ich prácu, pozn. aut.), *tak preto zadarmo robiť nebudú*“. Tiež boli nahnevaní na to, že „jednotliví občania stojaci mimo JRD chodievajú na TD (Trať družby, pozn. aut.), kde zarábajú 8- až 9-tisíc korún a oni (družstevníci, pozn. aut.) na mesiac ani nie celých 800 Kčs.“²²

Nábor roľníkov do JRD za pomoci administratívnych opatrení a využívaním trestnej právomoci sa najaktívnejšie vykonával v júli a auguste 1952. Na 25. schôdzi Rady KNV v Prešove dňa 15. augusta 1952 hlásil pôdohospodársky referent Mikuláš Didirka 519 nových členov, prechod 11 JRD na III. typ, tri novozaložené prípravné výbory JRD (PV JRD) a v 16 JRD bola vykonaná HTÚP.²³ O týždeň neskôr, 22. augusta, bolo založených 5 PV JRD, na vyšší typ prešlo 18 JRD a získalo sa 1 561 nových členov, pričom „kraj dosiahol v získavaní malých a stredných roľníkov do JRD taký počet, aký v tomto období nezískal na Slovensku ani jeden kraj“²⁴. Ku dňu 1. apríla 1953 sa preto mohol Prešovský kraj „pochváliť“ počtom 491 PV JRD a JRD, teda nárastom až o 89 PV JRD a JRD, čo predstavovalo približne 18 %.²⁵

Reakcie roľníkov na takto zvýšenú aktivitu miestnych funkcionárov nedali na seba dlho čakať. V okrese Michalovce zaznamenali v mesiacoch júl a august 1952 zvýšený počet požiarov, ktorý dokonca predstihol aj celoslovenský priemer. V dvanástich požiaroch v Kaluži, Trhovišti, Čečehove, Nacinej Vsi, Žbinciach a v Trnave pri Laborci horeli stohy obilia, stodoly a s nimi aj usadlosti, horel sklad dreva pri stavbe tabakovej sušiarne JRD IV. typu Meďov, horel les JRD v Pozdišovciach.²⁶ Po troch až štyroch týždňoch, teda približne v rovnakom čase, ako sa konalo 25. zasadnutie Rady KNV, na ktorom sa zdôrazňoval „pokrok“ v rozvoji budovania JRD, začali prichádzať od roľníkov Kancelárii prezidenta republiky (KPR) „jednak sťažnosti na postup orgánov národných výborov pri výkone trestnej právomoci, jednak tiež veľký počet žiadostí o odpustenie – zmiernenie trestu“.²⁷

V októbri 1952 referent III. referátu KNV vo svojej hodnotiacej správe o uplatňovaní trestného zákona správneho za III. štvrtrok 1952 uviedol počet „1 223 dedinských boháčov, ktorým bol uložený trest odňatia slobody 47 rokov, 10 mesiacov a šesť dní a uložená pokuta 13 534 050 Kčs. Malých a stredných roľníkov bolo potrestaných 3 335, z týchto na odňatie slobody v trvaní 10 rokov, 10 mesiacov a 20 dní a uložená pokuta 8 894 768 Kčs“. Bol to výsledok činnosti trestných komisií, zameranej na odhaľovanie „každého, kto hamuje alebo sa snaží mariť budovateľské úsilie“²⁸. V jeseňných mesiacoch 1952 v reakcii na prichádzajúce sťažnosti KPR sa v Prešovskom kraji začalo vyšetrovanie. Následne boli „všetky zistené prípady nesprávneho postu-

²² Tamže, Priebeh prác a situácia na JRD III. typu Nižná Rybnica.

²³ ŠA Prešov, f. KNV P 1952, i. č. 15, Zápisnica 25. schôdzky Rady KNV v Prešove, konanej dňa 15. VII. 1952, s. 1 257.

²⁴ Tamže, Zápisnica 26. schôdzky Rady KNV v Prešove, konanej dňa 22. VII. 1952, s. 1 318.

²⁵ SKRIP, *O socialistickej prestavbe*, s. 38.

²⁶ KOZÁK, *Na ceste*, 13, s. 89.

²⁷ A ÚPN, f. A 6/2, i. j. 30, Porušenie socialistickej zákonnosti pri zakladaní JRD v kraji Prešov v rokoch 1952 – 1953, s. 1.

²⁸ ŠA Prešov, f. KNV P 1952, i. č. 20, Zápisnica 39. schôdzky Rady KNV v Prešove, konanej dňa 21. X. 1952, s. 2 119.

pu“ zverené KNV, kde boli tieto jednotlivito prejednané. Pritom sa postupovalo tak, že „u dedinských boháčov ostali pôvodné tresty, u malých a stredných roľníkov sa v rámci odvolania tresty zrušili alebo znížili. V tých prípadoch, keď potrestaný odvolanie nepodal, KNV protizákonné rozhodnutie zrušil podľa § 73 zák. č. 89/50 Zb.“²⁹. Problematickou sa ukázala otázka vrátenia zhabaného dobytku, keď síce tresty v „odôvodnených“ prípadoch zrušili, ale dobytok sa už nedal vrátiť. Možnosťou bolo vrátiť za dobytok protihodnotu, avšak odhadné ceny za zhabaný dobytok boli veľmi nízke, keďže roľnícke skladištné družstvo (RSD) ho odoberalo ako jatočný. Preto sa malo aspoň „zabezpečiť, aby roľníci neboli znovu trestaní, ak nebudú plniť kontingenty /maslo, mlieko, hovädzí dobytok/, lebo hlavnú vinu na tom nesie ľudová správa“³⁰. Nedostatky práce TK mala definitívne doriešiť amnestia zo 4. mája 1953, v rámci ktorej bolo v Prešovskom kraji „odpustených a znížených trestov odňatia slobody v 254 prípadoch, v celkovej výške 68 rokov, 12 mesiacov a 35 (zrejme 25, pozn. aut.) dní, trestov peňažných bolo odpustených a znížených spolu v 21 024 prípadoch a Kčs 48 107 241“³¹. Ďalší vývoj udalostí ukázal, že sa tak nestalo, aj keď „porušovanie socialistickej zákonitosti“ sa už nevykonávalo v takom rozsahu ako do amnestie.

Výkon trestnej právomoci národných výborov zneužívaný pri získavaní roľníkov do JRD sa v mnohých prípadoch konal nielen s vedomím, ale dokonca s podporou či na príkaz stranických funkcionárov, ako o tom svedčil anonymný list, ktorého pisateľ pripísal aktuálnu situáciu roku 1953 v Prešovskom kraji tajomníkovi KV KSS Jánovi Šiškovi. Tento „na týždenných poradách vedúcich tajomníkov Strany z okresov diktátorsky nútil a nariadil, koľko ktorý okres musí do jedného týždňa založiť JRD. Aj keby súdruhovia chceli podávať podpísané sťažnosti a informovať o pomeroch v prešovskom kraji, boja sa, lebo s. Šiška si vytvoril také ovzdušie, že jeho tu poslal sám s. Široký, ktorý nad ním drží ruku a jemu sa nemôže nič stať“³².

Príklad konania krajského tajomníka Šišku názorne ukazuje dvojkoľajnosť riadenia a zároveň praktickú nadradenosť stranických miestnych organizácií nad ľudovou správou. Potvrdzuje to aj fakt, že sa zistili „konkrétne prípady, kedy funkcionári strany alebo pracovníci aparátu zasahovali nesprávnym spôsobom a nútili k nezákonnému postupu“³³. Keď došlo na jeseň 1952 a opätovne na jeseň 1953 k vyšetrovaniu „porušovania socialistickej zákonitosti“ a následnému vzájomnému obviňovaniu sa stranických funkcionárov a predstaviteľov ľudovej správy, utváral sa roľníkom priestor aspoň čiastočne sa vymaniť z kolektivizačného tlaku, ktorý sa na nich valil zo všetkých strán. Pre predstaviteľov ľudovej správy znamenalo zasahovanie stranických špičiek do ich práce možnosť ospravedlniť svoje nedostatky, ktoré sa počas vyšetrovania „po-

²⁹ A ÚPN, f. A 6/2, i. j. 30, Porušenie socialistickej zákonitosti pri zakladaní JRD v kraji Prešov v rokoch 1952 – 1953, s. 38.

³⁰ Tamže, s. 38/2.

³¹ Tamže, s. 86.

³² A ÚPN, f. A 2/1, i. j. 110, Správa o situácii a opatreniach k zaisteniu bezpečnosti pracujúcich roľníkov, funkcionárov strany a ľudovej správy počas udalostí v JRD v kraji Prešov v dňoch 22. – 28. 7. 1953, časť Anonymný list z 24. apríla 1953, s. 20.

³³ A ÚPN, f. A 6/2, i. j. 30, Porušenie socialistickej zákonitosti pri zakladaní JRD v kraji Prešov v rokoch 1952 – 1953, s. 56.

rušovania socialistickej zákonnosti“ zistili pri plnení vládneho uznesenia o ďalšom rozvoji a upevnení JRD. Avšak následná kritika ľudovej správy a obvinenia z pasivity, nedostatočnej práce, formálnosti a pod., ktoré vyplynuli zo zistení Kontrolnej inšpekčnej skupiny, len potvrdili príznačnosť tohto dvojkoľajového usporiadania.³⁴ Informácie pracovníkov ministerstva vnútra, ktorí zisťovali situáciu v Prešovskom kraji, naznačujúce, že „rozhorčenie dedinského obyvateľstva nebolo (...) zamerané proti nášmu štátnemu zriadeniu, ale proti miestnym, okresným a krajským funkcionárom strany, ľudosprávy a iným štátnym orgánom, ktorí svojím neľudským pomerom k pracujúcemu roľníckemu ľudu stratili dôveru a boli nenávidení“³⁵, však potvrdzujú rozhodnutie KSC v poľnohospodárskej politike zotrvať v línii kolektivizácie a neustúpiť snahám roľníkov hospodáriť súkromne.

Po skončení kampane za rýchle žatvy a mlatby v lete 1952 spojenej s rozvojom JRD a získavaním roľníkov do JRD sa plynulo začala kampaň za sústreďovanie hospodárskych zvierat do spoločných chovov. Táto kampaň vyplynula z vládneho uznesenia z februára 1952 o zlepšení zásobovania obyvateľstva mäsom a mäsovými výrobkami, ale najmä z vládneho uznesenia z júna 1952 o upevnení a ďalšom rozvoji JRD.

Sústreďovanie hovädzieho dobytku (HD) a ošípaných v roku 1952 do spoločných chovov v JRD³⁶

dátum	plánovaný stav k 31. 12. 1952		reálne plnenie plánu		nárast o	
	HD	ošípané	HD	ošípané	HD	ošípané
1. 1. 1952	40 340	47 654	2 529	4 210		
1. 3. 1952			2 862	4 564	333	354
1. 6. 1952			4 194	7 326	1 332	2 762
1. 7. 1952			4 582	8 603	388	1 277
1. 9. 1952			5 577	11 693	995	3 090
15. 10. 1952			5 736	16 333	159	4 640
30. 10. 1952			6 608	17 694	872	1 361
10. 11. 1952			10 201	20 707	3 593	3 013
25. 11. 1952			15 354	23 680	5 153	2 973
17. 12. 1952			20 602	25 297	5 248	1 617
31. 12. 1952			27 994	28 200	7 392	2 903

V prvom polroku 1952 hospodárske zvieratá sústreďovali postupne a pomerne pomaly. Uznesie o ďalšom rozvoji JRD sa okamžite prejavilo v práci stranických funkcionárov a pracovníkov ľudovej správy „naháňaním sa“ za zakladaním nových JRD a získavaním nových členov JRD. Až po skončení letných a jesenných poľnohospo-

³⁴ Tamže, s. 63 – 64.

³⁵ A ÚPN, f. A 2/1, i. j. 126, Správa o bezpečnostnej situácii v kraji Prešov, s. 35.

³⁶ Tabuľka bola vypracovaná podľa údajov z jednotlivých zápisníc zo zasadaní Rady KNV v Prešove v roku 1952.

dárskych prác sa sústredili na „presviedčanie“ roľníkov odovzdať do JRD hospodárske zvieratá, najmä hovädzí dobytok a ošípané a pre ne potrebné krmivo. Obrovský nárast sústredených hospodárskych zvierat sa zaznamenal v prvej novembrovej dekáde a stúpал postupne až do konca roku 1952. Nižší rast počtu sústredených ošípaných za posledné dva mesiace súvisel so vzostupom množstva čiernych zakáľáčiek.³⁷ V januári 1953 sa prejavila v sústredovaní stagnácia a napríklad v okresoch Stropkov, Svidník či Giraltovce od „sústredovania dobytka ako rozhodujúceho činiteľa upevnenia našich JRD upustili“³⁸. Vývoj v nasledujúcich mesiacoch tento trend potvrdil, keď roľníci začali namiesto ďalšieho sústredovania dobytka ho zatajovať, resp. si ho začali ohľadom záhumienka nechávať pre seba.³⁹

So sústredovaním dobytka úzko súviselo jeho ustajnenie v spoločných chovoch v JRD, a to buď v novopostavených maštaliach JRD, vo vhodných adaptovaných budovách (najčastejšie zabratých bohatým roľníkom či bývalým veľkostatkárom), alebo rajónovým spôsobom vo väčších maštaliach roľníkov. Na konci roku 1952 mali JRD v Prešovskom kraji pre sústredené hospodárske zvieratá maštale pre 9 560 kusov HD a 24 502 kusov ošípaných.⁴⁰ A tak viac ako 18 000 kusov hovädzieho dobytka museli ustajniť v rajónoch. Podobne problematcky sa vyvinula aj tvorba krmovínovej základne pre hospodárske zvieratá sústredené v JRD.⁴¹

V dôsledku nedostatku krmiva strácali hospodárske zvieratá na váhe, klesala ich úžitkovosť a rajónové ustajnenie roľníkom poskytlo možnosť sa o tie svoje (hoci odovzdané do spoločného chovu v JRD) starať lepšie na úkor cudzích. Keď v prvých mesiacoch roku 1953 (vo februári 1953 Prešovský kraj klesol vo výkupe mlieka na posledné miesto na Slovensku⁴², resp. za prvý štvrtrok 1953 bol plán dodávky mlieka splnený na 47,83 %) pokleslo plnenie výkupu mlieka, bolo to preto, že roľníci menili „vlastníctvo dojníc podľa toho, kedy sa ktorá dojí“, a tvrdili, že v ich „osobnom vlastníctve je dojná krava“. Odmietali „dávať mlieko za JRD“ a hovorili, že „prvšie sú ich deti“.⁴³

Neoddeliteľnou súčasťou založenia JRD vyššieho typu (III. až IV. typu) bolo vykonanie hospodársko-technickej úpravy pôdy (HTÚP), čo sa často stretávalo s odporom roľníkov či roľníčok. Išlo, zjednodušene povedané, o scelenie množstva rozlohou malých plôch pôdy do väčších lánov. Počas HTÚP dochádzalo jednak k čiastočnej výmene pôdy, keď roľníkom nesúhlasiacim s kolektivizáciou prideliť pôdu (ako náhradu za pôdu zabratú na hospodárenie JRD) horšej bonity a často na okraji chotára dediny, jed-

³⁷ ŠA Prešov, f. KNV P 1952, i. č. 23, Zápisnica 46. schôdzky Rady KNV v Prešove, konanej dňa 17. XII. 1952, s. 2 646.

³⁸ ŠA Prešov, f. KNV P 1953, i. č. 25, Zápisnica 6. schôdzky Rady KNV v Prešove, konanej dňa 10. februára 1953, s. 320.

³⁹ Tamže. Zápisnica 4. schôdzky Rady KNV v Prešove, konanej dňa 27. januára 1953, s. 147.

⁴⁰ ŠA Prešov, f. KNV P 1952, i. č. 23, Zápisnica 46. schôdzky Rady KNV v Prešove, konanej dňa 17. XII. 1952, s. 2 580.

⁴¹ Tamže, i. č. 22, Zápisnica 43. schôdzky Rady KNV v Prešove, dňa 25. XI. 1952, s. 2 407 – 2 408.

⁴² ŠA Prešov, f. KNV P 1953, i. č. 26, Zápisnica 7. schôdzky Rady KNV v Prešove, konanej dňa 19. februára 1953, s. 410.

⁴³ Tamže, i. č. 27, Zápisnica 11. schôdzky Rady KNV v Prešove, konanej dňa 2. apríla 1953, s. 722.

nak sa scel'ovaním pôdy rušili hranice jednotlivých pozemkov. To zase predstavovalo problém pre tých roľníkov, ktorí ráтали s krátkym trvaním kolektivizačných pokusov a zaoranie medzí/hraníc tak mohlo v budúcnosti predstavovať komplikácie pri návrate k súkromnému hospodáreniu na svojom pozemku, ktorého hranice vinou HTÚP už prakticky neexistovali. Nesúhlas s HTÚP sa prejavoval aj počas prvých prác na scelených pozemkoch. Takto sa traktoristi v JRD Porostov stali terčom „*zhluknutých zúrivých žien*“, ktoré sa im vyhrážali, že „*kto sa opováži vstúpiť na pozemok, tej-ktorej žene, že mu odrúbe motykou hlavu*“. Keď sa traktoristi rozchádzali na im pridelené jednotlivé úseky pôdy, pokúsili sa ženy „*pri veľkej zúrivosti hádzať aj kamene a hlinu do niektorých traktoristov*“, aby ich odradili od rozorávania medzí.⁴⁴

Druhá fáza krízy kolektivizačného procesu v Prešovskom kraji sa začala prejavovať v lete 1953 najmä v dôsledku menovej reformy a ešte viac v reakciách na prejav prezidenta A. Zápotockého. V júni 1953 Kancelária prezidenta republiky znovu dostala niekoľko sťažností, ktoré nasvedčovali o tom, „*že v Prešovskom kraji sa dosiaľ nepodarilo odstrániť nedostatky, ktoré boli predmetom šetrenia ministerstva a poverenictva vnútra v minulom roku*“.⁴⁵

Prejav prezidenta na Klíčavskej priehrade, v ktorom odzneli slová „*tým, ktorí si myslia, že si pomôžu, keď z družstiev utečú, tým môžeme celkom otvorene povedať: nič si nepomôžete. O niekoľko rokov budete musieť družstvá, z ktorých, povedzme, dnes utečiete, znovu budovať. My vám nebudeme brániť, ale berte na vedomie, že poľnohospodársku výrobu zvýšiť musíme*“⁴⁶, v kontexte zlej hospodárskej situácie mnohých družstiev založených v druhej polovici roku 1952 v Prešovskom kraji vyvolal okamžitú a búrlivú reakciu. V okrese Svidník pravoslávny farár Alexej Omelianovič z Vyšného Orlika a vedúci OSD Ján Novák, ako aj bývalá učiteľka Mária Ozarčíková „*rozšírili poplašnú správu vyplývajúcu z prejavu prezidenta republiky, že JRD sú rozpustené a že kto nechce byť v JRD, môže dobrovoľne vystúpiť*“⁴⁷. V podobnom duchu argumentovali aj zhromaždení roľníci vo Vyšnom Nemeckom, ktorí protestovali proti sústredeniu dobytku, keď kričali, že „*sám prezident súdruh Zápotocký vo svojom prejave vyhlásil, že v družstve môže byť len ten, kto chce, a že tieto sa zakladajú na základe dobrovoľnosti a nie, ako oni vstúpili z donútenia*“⁴⁸. Už 4. augusta 1953 hlásil okres Medzilaborce „*rozobratie kráv*“ z jednotlivých JRD⁴⁹, okres Prešov zasa konania členských schôdzok JRD, na ktorých sa družstevníci dohodli vystúpiť z JRD a jesenné práce vykonávať samostatne na svojich pozemkoch⁵⁰.

Predstavitelia ľudovej správy si pri získavaní roľníkov do JRD uvedomovali dô-

⁴⁴ A ÚPN, f. B 10/5-1, i. j. 1, Zhluknutia v obci Porostov pri prevádzaní rozorávania medzí traktoristami STS na novozaloženom JRD III. typu po úprave HTÚP.

⁴⁵ A ÚPN, f. A 6/2, i. j. 30, Porušenie socialistickej zákonnosti pri zakladaní JRD v kraji Prešov v rokoch 1952 – 1953, s. 39.

⁴⁶ KOZÁK, *Na ceste*, 13, s. 107.

⁴⁷ ŠA Prešov, f. KNV Predseda/Sekretariát (ďalej len P/S), Spisy tajné a prísne tajné 1953, kartón (ďalej len k.) 27, katalógové číslo (ďalej len k. č.) 165.

⁴⁸ A ÚPN, f. B 10/5-1, i. j. 1, Situácia v JRD III. typu Vyšné Nemecké, dodatok – hlásenie.

⁴⁹ ŠA v Prešove, f. KNV P/S, k. 27, k. č. 163.

⁵⁰ Tamže, k. č. 165.

ležitosť žien, a preto ich presvedčaniu pre kolektivizáciu pripisovali veľký význam. Predseda Prešovského KNV Ľudovít Medveď v júli 1952 nabádal ONV, aby venovali ženám väčšiu pozornosť. Podľa jeho slov ženám „ešte nedokázali vysvetliť, akým otrokom tej práce je. Rolnícka žena si myslí, že sa narodila na to, aby hrdlačila, že to tak musí byť až do jej smrti a že sa na tom nedá nič meniť. Nepodarilo sa nám ešte ukázať tú pravú biedu, akú tá žena má, akú otročinu robí. Myslí, že o tom, ako žije naša roľnícka žena, treba hovoriť, ukázať jej ten život vo vlastnom svetle, treba poukázať na to, že JRD predovšetkým pre ňu prináša zlepšenie, že nemusí pri žatve a iných prácach tak driať a že pokiaľ ide o tú starostlivosť o deti, dá sa to vyriešiť ináč“⁵¹. Napriek takto deklarovanej snahe získať ženy sa to nepodarilo a v septembri 1953 mohlo plénum KNV iba konštatovať, že ženy v dedinách Prešovského kraja „veľmi nabehli nepriateľskej propagande a postavili sa do čela rozbíjania JRD“⁵².

Pri rozpade JRD často preberali iniciatívu ženy. Dňa 4. augusta v obci Jakubova Voľa, okres Sabinov, „v ranných hodinách manželka Jána Štetinu na čele 20 žien vošla do spoločnej maštale JRD, odkiaľ prvá zobrala svoj predtým ustajnený dobytok a ju začali nasledovať aj ostatné ženy“⁵³. Na JRD Volice, okres Medzilaborce, „manželky členov JRD začali rozoberať dobytok zo spoločných maštali“⁵⁴. V obci Bánovce nad Ondavou, okres Michalovce, došlo dňa 6. augusta k „zhluknutiu pred budovou MNV asi 60 žien a mládeže, ktorí sa dožadovali vrátenia prihlášok, ktoré podpísali pri vstupe do JRD“⁵⁵. Dňa 10. augusta o 21. hodine v obci Veľký Šariš sa ženy pred bytom predsedu JRD „dožadovali vrátenia prihlášok do JRD a hádzali kamene do okien predsedu a rozbili mu okná“. V ten istý deň v ranných hodinách v Kapušanoch pri Prešove „asi 50 žien prepadlo brigádnikov na autách a hádzali po nich kamene“⁵⁶. V JRD v Blatných Revištiach v júni 1953 sa viac ako 80 % členov JRD nezapájalo do práce, až hrozil jeho rozpad. Na zlepšenie situácie zvolali členskú schôdzu. „Účasť na schôdzi bola predtým nikdy nevídaná. No na túto prišli iba väčšinou ženy a svojimi krikmi a nadávkami znemožnili vedúcemu schôdze docieľiť to, čo sa skutočne plánovalo.“ Na schôdzi ženy vykrikovali, aby „ich vypustili z družstva, že ony chcú súkromne hospodáriť a že v JRD nikdy pracovať nebudú a ani svojich manželov nepustia“⁵⁷. Podobne sa v Blatnej Polianke na zvolanej verejnej schôdzi družstevníkov zúčastnili „výlučne iba ženy, a to v počte asi 40 (osôb, pozn. aut.), ktoré na schôdzku došli vopred organizované a svojimi výkrikmi a neprístojným chovaním znemožnili“ jej konanie. Počas „schôdze“ od jednotlivých žien odzneli poznámky, „že hoci ich postrieľajú, povešajú, aj tak pracovať na JRD nebudú a pokosené seno pôjdu si zväzať samostatne pre seba“⁵⁸.

⁵¹ ŠA Prešov, f. KNV P 1952, i. č. 15, Zápisnica 25. schôdzky Rady KNV v Prešove, konanej dňa 15. VII. 1952, s. 1249–1250.

⁵² ŠA Prešov, f. KNV P 1953, i. č. 25/II, Zápisnica 5. plenárneho zasadnutia KNV v Prešove, konaného dňa 28. IX. 1953, s. 213.

⁵³ ŠA Prešov, f. KNV P/S, k. 27, k. č. 166.

⁵⁴ Tamže, k. č. 167.

⁵⁵ Tamže, k. č. 169, Správa o udalostiach č. 2 046.

⁵⁶ Tamže, Správa o udalostiach č. 2 081.

⁵⁷ A ÚPN, f. B 10/5-1, i. j. 1, JRD III. typu Blatné Revištie – ďalšie poznatky.

⁵⁸ Tamže, Maxim/Sičko/Michal z Bl. Polianky – predloženie záp. výpovede.

Zvýšenú aktivitu žien v procese rozpadu JRD, resp. odporu roľníkov proti kolektivizácii možno vysvetliť vývojom zamestnaneckej politiky v období prvej päťročnice. Nedostatok pracovných síl v priemysle, najmä v preferovanom ťažkom priemysle, bol kompenzovaný na úkor ľahkého priemyslu, textilného priemyslu, dopravy, poľnohospodárstva a pod. V týchto odvetviach potom chýbajúce pracovné sily nahrádzali ženy dovtedy pracujúce predovšetkým v domácnosti a na vlastnom hospodárstve.⁵⁹ Odchodom roľníkov do práce v priemysle sa posilnilo postavenie žien v poľnohospodárstve, či už štátnom (JRD), alebo súkromnom, vlastnom, a tým aj ich rozhodovanie v tejto sfére. Druhým možným vysvetlením môže byť určitá miera kalkulácie mužov, že ak nespokojnosť s kolektivizáciou či hospodárskou situáciou v JRD vyjadria ženy, bude riziko postihu rodiny menšie, ak by tak spravila „hlava“ rodiny. Túto tézu podporuje aj to, že mnohí „muži prišli v procese znárodňovania o dovtedajší zdroj svojej dominance a sebadôvery – o majetok, možnosť podnikat', slobodne sa realizovať. Naopak, v porovnaní so ženami boli muži oveľa väčším objektom politického prenasledovania a každodenného vydierania“.⁶⁰

Počas rôznych prejavov nesúhlasu s existenciou JRD, resp. skutkov zapríčiňujúcich ich rozklad či oslabenie vyjadrovali roľníci aj svoje názory na družstvo ako také. Istá roľníčka z Vyšného Nemeckého pri vypočúvaní povedala, že „hoci ju zabijeme, do družstva pracovať nepôjde, hoci radšej bude čistiť záchody“⁶¹. V podobnom duchu sa vyjadrili aj ženy z Blatnej Polianky, že „hoci ich postrieliajú, povesajú aj tak pracovať na JRD nebudú“⁶².

Vo všeobecnosti sa roľníci odmietali zapájať do prác v JRD, pokúšali sa kosieť družstevné lúky pre svoje súkromne potreby, rozkrádali družstevný majetok – seno, dobytok, stavebný materiál, vydávali družstevné kravy pre vlastnú potrebu a pod.

Pri prejavoch odporu proti kolektívnemu hospodáreniu v JRD stáli aj jednotliví funkcionári, resp. svojím správaním mu napomáhali. Mnohí referenti ONV do dedín „nechodili za tým účelom, aby upevňovali JRD, ale za pálenkou a inými vecami“⁶³. Ďalší funkcionári národných výborov sa zase v období, keď družstvá „najviac zakolísali, postavili do pasivity bez toho, aby prejavili čo najmenší pokus aktivity, aby masy drobných družstevníkov videli, že funkcionári bojujú za otázku socializácie dediny“⁶⁴. Napríklad, vo Vyšnom Nemeckom v auguste 1953 pri sústreďovaní dobytku zamestnancami ľudovej správy za asistencie ZNB došlo k zhluknutiu asi 40 občanov – členov JRD, ktorí proti tomu protestovali. „V dave išla na čele s deckom v ruke aj príslušníčka ZNB Margita Kamencová v občianskom odeve, ktorá (...) sa pri tom mala

⁵⁹ PERNES, Jiří. *Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20 století*. Brno : CDK 2008, s. 47.

⁶⁰ VODOCHODSKÝ, Ivan. Patriarchát na socialistický spôsob: „superženy“ a „veľké deti“. In DUDEKOVÁ, Gabriela a kol. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda 2011, s. 142.

⁶¹ A ÚPN, f. B 10/5-1, i. j. 1, Situácia v JRD III. typu Vyšné Nemecké, dodatok – hlásenie.

⁶² A ÚPN, f. B 10/5-1, i. j. 1, Maxim /Sičko/ Michal z Bl. Polianky – predloženie záp. výpovede.

⁶³ ŠA Prešov, f. KNV P 1953, i. č. 25/II, Zápisnica 5. plenárneho zasadnutia KNV v Prešove, konaného dňa 28. IX. 1953, s. 205.

⁶⁴ Tamže, s. 208.

vyhrázať príslušníkom ZNB.“ Svojím konaním dodala „smelosti ostatným občanom, ba dokonca povzbudzovala členov JRD k tomu, aby sa postavili proti zamestnancom ľudsprávy, ako aj príslušníkom ZNB“.⁶⁵

Správa JRD v Blatných Revištiach podľa hlásenia ŠtB tvorili Ján Vinc, podpredseda JRD, nestraník, ktorého manželka ako „prvá narušila rajónové sústredenie dobytka v JRD, kde zobrala dobytok zo spoločného chovu“. Ján Krašňák, vedúci rastlinnej výroby, nestraník, „typický rozbíjač JRD, ktorý sa pokúšal kosiť na družstevnom poli“ (pre súkromnú potrebu, pozn. aut.), Michal Baláž, pokladník, ktorý sa stal „pasívnym funkcionárom a dokonca nesúhlasí so spoločným hospodárením na JRD“, a Ján Godovčík, člen správy JRD a vedúci živočíšnej výroby, ktorý bol „proti socializácii JRD a dokonca sa snaží o zánik JRD“.⁶⁶ Uvedené stručné a výstižné charakteristiky týchto členov vedenia JRD, vypracované pracovníkmi ŠtB, presvedčivo ukazujú ich postoj ku kolektivizácii.

Situáciu v JRD vo Vyšných Revištiach zase ovplyvňovala spolupráca medzi predsedom JRD a predsedom MNV, keď „predseda MNV Ilko (v predchádzajúcom texte správy charakterizovaný ako pijan, pozn. aut.) ignoruje predsedu JRD a nepomáha v žiadnej práci. Dokonca sa vyslovil, že on nemá čo do činenia s JRD, lebo on neoberá požitky z JRD a (...) ako predseda MNV je tu preto, aby pomáhal súkromne hospodáriacim roľníkom“⁶⁷.

Uvedené príklady konania roľníkov poukazujú na to, že odpor roľníkov ku kolektivizácii zasiahol celý Prešovský kraj a bol veľmi živelný, no nikdy neprerástol do nejakej väčšej organizovanej ozbrojenej akcie. Ojedinele však dochádzalo aj k násilnostiam, ako o tom svedčia udalosti z obce Zámutov vo Vranovskom okrese. Tu „došlo 22. 7. 1953 medzi 10. a 11. hodinou k zhluknutiu roľníkov, ktorí vyzbrojení poľnohospodárskym náradím zamedzili žatevným prácam traktoristov STS a pracujúcich družstevníkov a týchto vyhnali z poľa. Z budovy MNV, kam zhluknutý dav priviedol násilím predsedu MNV a JRD a žiadal, aby okamžite bolo JRD rozpustené a pozemky vrátené do súkromnej držby, došlo k útoku na príslušníkov VB, ktorí boli na žiadosť ohrozených funkcionárov telefonicky privolaní z OO VB Vranov“⁶⁸. V obci Kristy v auguste 1953 počas núteného výkupu u dedinského boháča, tento „kosou útočil proti vykupujúcim orgánom, a keď príslušník ZNB proti tomu zakročil, zahnal sa aj na neho kosou a nebyť jeho šikovnosti (príslušníka ZNB, pozn. aut.), bol by mu uťal kosou do hlavy“⁶⁹. Ďalej napríklad dňa 8. augusta 1953 v obci Pakostov vo večerných hodinách „niekoľko občanov v podnapitom stave (...) zobrali kamene a koly z plotov a začali rozbíjať okná na domoch a to predsedovi MO KSS, predsedovi JRD, tajomníkovi MO KSS, vedúcemu OSD a krmíčoví dobytka. Pri útoku na dom tajomníka tento v úmysle, že odstraší

⁶⁵ A ÚPN, f. B 10/5-1, i. j. 1, Situácia v JRD III. typu Vyšné Nemecké, dodatok – hlásenie.

⁶⁶ Tamže. Situačná správa o činnosti JRD III. typu v Blatných Revištiach.

⁶⁷ Tamže. Situačná správa o činnosti JRD III. typu vo Vyšných Revištiach.

⁶⁸ A ÚPN, f. A 2/1, i. j. 110, Správa o situácii a opatreniach k zaisteniu bezpečnosti pracujúcich roľníkov, funkcionárov strany a ľudovej správy počas udalostí v JRD v kraji Prešov v dňoch 22. – 28. 7. 1953, s. 3 – 4.

⁶⁹ A ÚPN, f. B 10/5-1, i. j. 1, Akcia August – hlásenie.

útočníkov, vystrelil do vzduchu z poľovnej pušky. Hneď nato bola strelba opakovaná zo strany útočníkov, ktorí vystrelili 5-krát z vojenskej pušky“⁷⁰.

Záverom možno konštatovať, že násilné zakladanie nových JRD rovnako násilné získavanie roľníkov za členov JRD, sústreďovanie hospodárskych zvierat a krmovín do družstiev sa negatívne prejavilo v ich hospodárskej kondícii, najmä však z toho vyplývajúcej klesajúcej životnej úrovni roľníkov. V dôsledku týchto faktorov sa zvýšila aktivita roľníkov, ktorí sa snažili v rámci možnosti využiť všetky dostupné prostriedky na vyjadrenie svojich postojov ku kolektívizácii a samotným JRD. Medzi najmenej boľestivé zvládnutie nezvratiteľne sa javiacej situácie na jeseň 1952 patrilo podľahnutie kolektívizačnému tlaku vstupom do JRD, ale s veľmi obmedzovanou účasťou roľníkov na družstevných aktivitách. Tieto JRD potom zápasili s mnohými problémami, ako bol nedostatok pracovných síl, zlá finančná situácia JRD, rozkrádanie družstevného majetku, resp. využívanie hospodárskych výsledkov družstva na súkromné potreby roľníkov a pod. Niektorí roľníci sa nezastavili ani pred násilím, ktoré nasmerovali proti vedúcim funkcionárom JRD, proti priamym vykonávateľom nepopulárnych opatrení (napr. traktoristom pri rozorávaní medzí, či asistujúcim zložkám ZNB pri zhromažďovaní dobytky do družstevných chovov a pod.).

Rozpadávanie JRD postihlo všetky okresy Prešovského kraja. Od októbra 1952 do konca roku 1953 sa rozpadlo 213 JRD III. a IV. typu, 68 JRD I. typu, prestalo existovať 24 JRD II. typu a rozišlo sa aj 102 PV JRD.⁷¹ Vymedzené obdobie bolo v procese kolektívizácie obdobím krízy, ktorá v Prešovskom kraji vyvrcholila rozpadom 407 PV JRD a JRD, čo bolo takmer 83 % a iba 84 PV JRD a JRD fungovalo naďalej.

Nasledujúci vývoj potvrdil, že v masovom meradle praktizovaný nátlak na skolektívizovanie poľnohospodárstva nebol správny a ak sa mala kolektívizácia zavŕšiť, bolo sa treba postarať o hospodárske pozdvihnutie JRD, zlepšenie finančnej situácie JRD, ale aj o súkromne hospodáriacich roľníkov. Tieto tendencie naznačilo vládne vyhlásenie zo septembra 1953, ktoré ponúkalo riešenie krízy kolektívizácie prostredníctvom väčšej materiálnej a finančnej pomoci družstvám formou zvýšenia výkupných cien obilnín, poskytnutia investičných a dlhodobých úverov a pod. a toto všetko ešte potvrdilo zníženie štátnych maloobchodných cien od 1. októbra 1953, ktoré malo prispieť k zvýšeniu životnej úrovne obyvateľstva.⁷²

⁷⁰ ŠA Prešov, f. KNV P/S, k. 27, k. č. 169, Správa o udalostiach č. 2 068.

⁷¹ VOJÁČEK, Alois. *Vývoj socialistického poľnohospodárstva na Slovensku*. Bratislava : Príroda 1973, s. 265.

⁷² SKRIP, *O socialistickej prestavbe*, s. 62 – 63.

THE CRISIS OF THE COLLECTIVIZATION PROCESS
IN PREŠOV COUNTY (1952 – 1953)

Lucia Šulejová

The Decrees of the Communist Party and Government in Prešov county resulted in the mass foundation of an agricultural cooperative (of the higher level), the forced entrance of peasants in the agricultural cooperative, and in a mass concentration of farm animals and a fodder plant. Under unbearable pressure, the peasants tried to protect themselves with a petition to cancel punishments, or at least their remission. The ongoing work ethics of party officials and representatives of the People's administration within the framework of the collectivization process, led to different kinds of resistance. The peasants started to avoid work, steal the agricultural cooperative's property – feedstuffs, building material – and many peasants took their cattle and swine home. Many were not afraid of violent crimes against local communists, the leaders of the agricultural cooperative, or the People's administration. All of these resistance activities eventually led to the mass breakdown of the agricultural cooperative in August, 1953. If the Communist Party of Czechoslovakia (KSČ) wanted to continue with the collectivization process, the breakdown in Prešov county proved that it would not be possible without significant revisals of their agricultural policy.

Mgr. Lucia Šulejová, Historický ústav SAV, P.O. Box 198, Klemensova 19, 844 99 Bratislava